

З.Р. Ибраева^{1*}
К.Н. Булатбаева²
Д. Веселинов³

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
²Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық Білім Академиясы, Астана, Қазақстан
³Киелі Климент Охридский атындағы София университеті, София, Болгария
(Email: ¹zarinch86@gmail.com, ²kulzhanat.bulatbayeva@mail.ru, ³d_vesselinov@yahoo.fr)

Оқушылардың шет тілінде сөйлеуінде фразеологиялық бірліктер коммуникативті құзіреттіліктің көрсеткіші ретінде

Аңдатпа. Мақала коммуникативтік және этномәдени құзіреттілікті дамыту мақсатында оқушылардың күнделікті шет тілінде сөйлеуінде фразеологиялық бірліктерді қолдануға арналған. Зерттеудің өзектілігі оқушыларды шет тіліндегі бейнелі және экспрессивті сөйлеумен таныстырудың маңызды көздерінің бірі фразеологиялық бірліктердің қоры болып табылатындығымен анықталады. Тілдің фразеологиялық қоры ұлттық және мәдени дәстүрлерді, дүниетанымның құндылықтары мен ерекшеліктерін, сондай-ақ қазіргі әлемдегі мәдениетаралық қарым-қатынастың тез өсіп келе жатқан рөлін айқын көрсететін ең қызықты және нәтижелі объектілердің бірі болып көрінеді. Авторлардың пікірінше, шет тілі сабақтарында фразеологиялық бірліктерді қолдану дидактикалық және тәрбиелік міндеттерді шешуге ықпал етеді: қарым-қатынас дағдыларын, есте сақтауды дамыту; көркем ойлауды дамыту; өз қоғамдастығы мен шет елдердің тарихы мен мәдениетімен танысу; тұлғаның адамгершілік және рухани қасиеттерін тәрбиелеу. Мақалада тақырыптық бөлімдерге бөлінген жиі қолданылатын фразеологиялық бірліктер берілген. Сондай-ақ, мақалада мәдениетаралық коммуникативтік құзіреттілікті қалыптастыру және дамыту мақсатында орта білім беру жүйесінде ағылшын тілін оқыту кезінде фразеологиялық материалдарды енгізу әдіснамасын жетілдіру қағидаттары мен бағыттары ұсынылған. Зерттеу нәтижелері мектепте және басқа да білім беру ұйымдарында ағылшын тілін оқытуда, сондай-ақ ағылшын тілін оқытуға арналған оқу бірліктерін, оқулықтарды құрастыруда оқу процесінде пайдаланылуы мүмкін.

Түйін сөздер: фразеологиялық бірліктер, әдістеме, коммуникативтік құзіреттілік, дағдыларды дамыту, білім беру процесі, орта мектеп.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2022-14-4-134-145>

Кіріспе

Мектептегі фразеологиялық бірліктерді зерттеудің маңыздылығы оқушылардың шет тіліндегі коммуникативтік және этномәдени

құзіреттілігін қалыптастыру үшін олардың лингводидактикалық әлеуетімен байланысты. Фразеологиялық бірліктерді оқыту мен зерттеу арқылы оқушылар өздерінің ішкі мәдениетін дамытады, британдықтардың өмірі

мен табиғаты туралы дұрыс дүниетанымымен танысады; бұл мәдениетаралық құзіреттіліктің қалыптасуына ықпал етеді; нәтижесінде зерттелетін тілдің ана тілмен қарым-қатынас жағдайында өзара әрекеттесу және өзара түсіністік мәселелерін сәтті шешу дағдыларын қалыптастырады.

Фразеологиялық бірліктерді қолдана отырып, коммуникативті іс-шаралар шет тілі сабақтарын едәуір байытады, оқушылар үшін пәннің маңыздылығын арттырады және осы пәнді оқуға деген қызығушылықты сақтайды.

Орта мектеп ұйымдарына арналған оқу-әдістемелік жинақтарды талдау барысында, қазіргі оқулықтарда ағылшын тілінің коммуникативті фразеологиялық бірліктерінің жеткіліксіз немесе мүлде жоқ екенін дәлелдейді.

Шет тіліндегі фразеологияны оқытуда мұғалімдер ағылшын тіліндегі заманауи оқу-әдістемелік кешендерде фразеологиялық материалдардың жеткіліксіз ұсынылуы немесе болмауы, және шет тілін меңгерудің заманауи талаптарына сәйкес келетін фразеологиялық материалдарды таңдаудағы бірқатар әдістемелік қиындықтар туындауда. Осыған байланысты, осы зерттеудің мақсаты коммуникативтік және этномәдени құзыреттілікті қалыптастыру мақсатында орта білім берудің әртүрлі деңгейлерінде мектеп оқушыларының күнделікті ағылшын тілде сөйлеуі үшін фразеологиялық бірліктерді енгізудің маңыздылығын негіздеу мен дәлелдеу болып табылады.

Өкінішке орай, орта мектепте фразеологиялық бірліктерді зерттеуге әрқашан тиісті көңіл бөлінбеген. Фразеологиялық бірліктерді оқыту оқу процесінде жүйелі емес, фрагменттік болып табылады.

Кез-келген шет тілін үйрену осы тілдің мәдениетімен таныспай мүмкін емес, өйткені «тіл мәдениетпен тығыз байланысты, ол оған еніп, оны білдіреді». Профессор В.А.Маслованың пікірінше, қазіргі лингвистикада тіл «біз ұлттың заманауи менталитетіне ғана емес, адамдардың әлемге, қоғамға және өзімізге деген көзқарасына енетін жол» ретінде зерттеледі [1, 25 бет].

Халықтың бүкіл ғасырлық мәдениеті оның тілінде көрінеді, әр тіл ерекше және өзгеше, өйткені ол адамның іс-әрекетін әр түрлі сипаттап көрсетеді. В.А.Маслова былай деп жазған: «ғасырлар бойы өмір сүрген өткен жылдардағы жаңғырықтар бүгінде мақал-мәтелдерде, сөз тіркестерінде, фразеологиялық бірліктерде, метафораларда, мәдени символдарда және т.б. сақталған» [1, 31 бет].

Кез-келген мәтін мәдени ақпараттың сақтаушысы болып табылады, ал кез-келген фразеологизм – белгілі бір ақпаратты қамтитын минималды мәтін. Көрнекті фразеологтардың бірі Александр Михайлович Бабкин «идиоматика – бұл ұлттың рухы мен өзіндік ерекшелігі ерекше бейнеленген ұлттық тілдің «қасиетті әулиесі» деп мәлімдеді [2, 14 бет].

Фразеологиялық бірліктер өздерінің семантикасында халық мәдениетін дамытудың ұзақ процесін көрсетеді, мәдени көзқарастарды ұрпақтан-ұрпаққа байланыстырады және жеткізеді. М.А.Шолохов фразеологиялық бірліктердің халықтық сипаты туралы былай деп жазды: «уақыт тұңғығынан біз фразеологиялық комбинацияларда адамдардың қуанышы мен қайғы-қасіретін, күлкі мен көз жасын, махаббат пен ашуды, адалдық пен алдауды, еңбекқорлық пен жалқаулықты, ақиқаттың сұлулығы мен теріс пікірлердің деформациясын алдық».

Фразеологиялық мағынасының ортасында – адамның өзі, оның әлемге көзқарасы. Адам әлем заттарын, ең алдымен, өз денесінің құрылымымен, әрекеттерімен, қасиеттерімен салыстырады.

Фразеологизм тілдік бірлігі ретінде тек арнайы семантикаға ғана емес, сонымен бірге оның шығу тегі, жеке этимологиясы мен тарихы, әдеби нормаға белгілі бір қатынасы және стилистикалық жүйеде орны бар.

Шет тілін оқыту – күрделі, көп қырлы процесс. Шетелдік лексиканы зерттеуде фразеологиялық бірліктер ерекше рөл атқарады, олардың бейнелі құрылымы тілдің бірегейлігі мен бейтаныс мәдениеттің ерекшеліктерін көрсетеді. Ел дамуының әлеуметтік-экономикалық шарттары тиімді мәдениетаралық

және ұлтаралық қарым-қатынасты жүзеге асыру үшін шет тілін лайықты деңгейде меңгеруді білдіреді.

Фразеологиялық бірліктер ағылшын тіліндегі лексиканың ерекше қабаты болып табылады. Олар ауызша және көркем әдебиетте

жиі кездеседі [3, 42 бет]. Фразеологизм тұтас, сөздердің дайын тіркесімі ретінде пайдаланылады, әрі қарай ыдырауға жатпайды және әдетте оның бөліктерін өзгертуге жол бермейді. Фразеологиялық бірліктер өздерінің бейнелеріне байланысты шет тілін үйренуде

1 кесте. Жиі қолданылатын фразеологиялық бірліктер

№	Тақырып	Фразеологиялық бірліктер мен олардың аудармасы
1.	«Отбасы»	To be someone's own flesh and blood - близкие родственники; плоть от плоти; Bad blood (between) - враждебные/неприятные отношения (между) Mother Nature - мать-природа Blood is thicker than water - кровь не водица; кровное родство сильнее других уз Like father, like son / like mother, like daughter - яблочко от яблоньки недалеко падает; каков отец, таков и сын / какова мать, такова и дочь Home is where the heart is - дом там, где сердце Charity begins/starts at home - кто думает о родных, не забудет и чужих; благотворительность начинается дома Be like two peas in a pod – быть похожим как 2 капли воды Be as different as chalk and cheese – совершенно разные люди The apple doesn't fall far from the tree - ребенок имеет такой же характер или привычки как и родители It runs in the family - привычка, склонность, талант или болезнь передаются из поколения в поколение To wear the pants in relationship - иметь доминирующую позицию в отношениях, т.е. кто в семье или отношениях главный
2	«Табиғат және ауа райы»	Be in the clouds – витать в облаках, быть не от мира сего Fish in the air – толочь воду в ступе Hot air – болтовня, пустые слова Be on cloud nine – быть на 7 небе от счастья Drop from the clouds – свалиться как снег на голову Get out of the rain – избежать неприятностей Cast mist before somebody's eyes – пускать пыль в глаза Rain or shine – при любых условиях A storm in a tea-cup – буря в стакане воды Get wind – стать известным Between wind and water – в наиболее уязвимое место Raining cats and dogs – «льет как из ведра»
3	«Денсаулық»	Able-bodied - крепкий, здоровый Be in a sorry state - быть в жалком состоянии Be in poor health - быть больным Be on the mend - поправляться Be under the doctor - быть под наблюдением врача Be under the weather - недомогать, чувствовать себя неважно Break a leg! - Ни пуха, ни пера! Catch a cold - простудиться Come down with a disease – заболеть Feel (be) at ease - чувствовать себя хорошо Fit as a fiddle - здоров, как бык Get back on one's feet - встать на ноги Hale and hearty - человек, чаще всего пожилого возраста, у которого отличное здоровье Hard of hearing - тугой на ухо

4	«Дене мүшелері»	<p>All ears – быть в предвкушении подробного рассказа о чем-то</p> <p>Cold shoulder – быть безразличным / не обращать никого внимания на кого-то (что-то)</p> <p>Itchy feet – большое желание отправиться в путешествие</p> <p>Long arm of the law – сила правоохранительных органов</p> <p>Old hand – человек с большим опытом</p> <p>Sweet tooth – сладкоежка</p> <p>Elbow room – пространство для работы или свободного передвижения</p> <p>Eye-catching – заметный</p> <p>To let one's hair down - не сдерживать себя, дать себе волю</p> <p>To bite the hand that feeds one - отплатить кому-л. чёрной неблагодарностью</p> <p>To catch smb red-handed - застать кого-л. на месте преступления, захватить кого-л. с поличным</p> <p>At first hand - непосредственно, из первых рук</p>
5	«Тамақ»	<p>Butter someone up – задобрить, расположить к себе кого-либо, быть любезным</p> <p>Sell like hot cakes – продаваться (расходиться) быстрыми темпами</p> <p>Apple of one's eye – любимчик (любимица) кого-либо</p> <p>A piece of cake – элементарное, простое дело</p> <p>Bread and butter – хлеб насущный, средства к существованию</p> <p>Cheesy – глупый</p> <p>Cool as a cucumber – спокойный, умиротворенный, ослабленный</p> <p>Couch potato – лентяй, лежебока</p> <p>Be in hot water – находиться в затруднительном положении</p> <p>Full of beans – полон энергии и сил</p> <p>Nuts about someone/something – без ума от кого-либо/чего-либо</p> <p>Cry over spilt milk – бессмысленно горевать</p>
6	«Түстер»	<p>Green winter – бесснежная зима</p> <p>In the green – в расцвете сил</p> <p>To have a green thumb – быть талантливым садоводом;</p> <p>The green light – разрешение;</p> <p>Green with envy – завистливый;</p> <p>Green-eyed monster – ревность;</p> <p>To be green about the gills – побледнеть.</p> <p>Red with anger – побагроветь от гнева;</p> <p>The Reds – индейцы;</p> <p>To paint the town red – продолжать попойку;</p> <p>To see red – разозлиться, прийти в ярость;</p> <p>To be in the red – быть в долгах;</p> <p>To be/get out of the red – расплатиться с долгами;</p> <p>Red herring – обманный маневр;</p> <p>Red carpet – радушный прием;</p> <p>To roll out the red carpet – оказать теплый прием;</p> <p>Red tape – волокита, бюрократизм;</p> <p>To catch smb. red-handed – поймать с поличным;</p> <p>Red-letter day – праздничный день.</p> <p>White coffee – кофе с молоком;</p> <p>White lie – безвредная ложь;</p> <p>White fury – неистовство;</p> <p>White night – ночь без сна;</p> <p>To stand in a white sheet – публично каяться;</p> <p>White horses – барашки (на море)</p>

7	«Жануарлар»	<p>A cat may look at a king – не заносись; я не хуже тебя; за погляд денег не берут To grin like a Cheshire cat – улыбаться во весь рот, ухмыляться To let the cat out of the bag – проговориться, нечаянно выболтать секрет Look what the cat dragged in – Смотрите-ка, кто явился! / Посмотрите, кто пришел! Cat got your tongue? – «Язык проглотил?» Not have a cat in hell's chance – не иметь никаких шансов No room to swing a cat – негде повернуться; яблоку негде упасть To turn the cat in the pan – запутать порядок вещей, чтобы они выглядели не тем, чем являются на самом деле; выдавать одно за другое All cats are gray in the dark – в темноте все кошки серы; внешний вид не имеет значения во тьме ночи Lucky dog – счастливец Dead dog – ни на что не годный, никчёмный человек</p>
8	«Музыка және музыкалық аспаптар»	<p>Elevator music - приятная, но скучная музыка, которую все время играют в общественных местах Ring a bell - быть знакомым/ напоминать о чем-то For a song - покупать или продавать что-либо очень дешево Like a broken record - как заезженная пластинка Blow your own trumpet - с гордостью рассказывать о своих успехах Jam session - импровизировать с мелодиями, звуками и ритмами Call the tune - принимать важные решения и контролировать ситуацию Blow the whistle - раскрывать правду/ разоблачать кого-то A song and dance – танцы с бубнами, суматоха, представление Chin music – пустая болтовня With bells on – с энтузиазмом, охотно</p>
9	«Транспорт»	<p>Asleep at the wheel - заснуть за рулём, забыть о своих обязанностях The wheels have come off - сделать что-то неправильно, потерпеть неудачу In the driver's seat - быть во главе, на ответственной должности, «у руля» A backseat driver - кто-либо, кто дает непрошенные советы A Sunday driver - неумелый водитель Let's hit the road - отправиться в путь Middle-of-the-road - умеренный, неэкстремальный, средний A long way down the road - в конце концов, в будущем, впереди It sticks out a mile - за версту видать, ежу понятно I'd run a mile - держаться от этого подальше Give them an inch and they'll take a mile - положи палец в рот – всю руку откусит.</p>
10	«Саяхат»	<p>To hit the road – отправиться в путь, путешествие Itchy feet – чемоданное настроение (дословно: пятки чешутся) At a good clip – очень быстро To put the pedal to the metal – прибавить скорости, поднажать To travel light – путешествовать налегке Off the beaten track / path – в стороне от популярных туристических мест, маршрутов Tourist trap – ловушка для туристов, очень популярное место с завышенными ценами Red-eye flight – ночной перелёт Neck of the woods – окрестности, место проживания</p>
11	«Спорт»	<p>On the home stretch - финишная прямая Front runner - спортсмен, бегущий впереди всех, то есть лидер забега, твоя подача Par for the course - нечто в порядке вещей, нормальное или ожидаемое Out of someone's league - слишком хорош(а) для кого-то Two strikes/Three strikes and you're out - чьи-то прошлые промахи или ошибки Drop the ball - допустить промах, сделать грубую ошибку Hit a home run/Knock it out of the park - достичь успеха Strike out - выбыть из игры, то есть потерпеть неудачу Out of left field - это нечто неожиданное или удивительное, как «гром среди ясного неба</p>

12	«Ақша»	Bring home the bacon - неплохо зарабатывать Go Dutch - платить за себя, разделить счет пополам Gravy train - получать деньги, не прикладывая особых усилий Nest egg - заначка, деньги, отложенные на особый случай, на черный день Cook the books - о нечестной, «черной» бухгалтерии, когда результаты или отчетные данные специально подтасовываются, подстраиваются Golden handshake – крупная выплата (обычно платят сотруднику, которого увольняют) Cheapskate - скупой платит дважды Money doesn't grow on trees - деньги на дороге не валяются Money to burn - куча денег, деньги куры не клюют Tighten your belt - затянуть ремень потуже, жить экономно To keep the pot boiling - достаточно зарабатывать, чтобы прокормиться
----	--------	--

жиі қиындық тудырады, ал оларды ана тілінің өздері оңай түсінеді және белсенді қолданады.

Материалдар мен әдістердің сипаттамасы

Мектептегі фразеологиялық бірліктердің ұлттық-мәдени ерекшеліктерін зерттеу мәселесіне үндеу келесі әдістердің көмегімен жүзеге асырылды:

- ұлттық-мәдени ерекшелігі бар фразеологиялық бірліктердің мағынасын анықтау;
- ұлттық-мәдени ерекшелігі бар фразеологиялық бірліктердің этимологиясын зерттеу;
- фразеологизм мағынасында ұлттық-мәдени ерекшелігі бар компонент қалай ұсынылатындығын талдау;
- Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс үш кезеңнен тұрды:
 - анықтау;
 - қалыптастырушы;
 - бақылау.

Зерттеу барысында қолданылған әдістер: когнитивті-жалпылау (зерттеу мәселесі бойынша отандық және шетелдік әдебиеттерді талдау); диагностикалық (оқушылар арасында сұхбат және сауалнама жүргізу); педагогикалық эксперимент; эксперимент деректерін статистикалық және аналитикалық өңдеу әдістері.

Шет тілдерін оқыту әдістемесі тұрғысынан фразеологизмдер лингвистикалық және аймақтық материалдарды оқытудың кілті болып табылады, өйткені олардың құрамында балама лексика ғана емес (ана тілінде корре-

спонденциялары жоқ шет тілінің лексикалық бірліктері), сонымен қатар оқытылатын тіл елінің дәстүрлері мен мәдениеті туралы түсінік береді. Бұрын таныс емес менталитетті жақсы түсінуге мүмкіндік береді [3, 58 бет].

Фразеологиялық бірліктерді зерттеудің тағы бір артықшылығы – олар көркем әдебиетті оқуды жеңілдетеді, тілдің сұлулығын бағалауға мүмкіндік береді. Фразеологиялық бірліктерді сауатты қолдану сөйлеуді мәнерлі етеді. Фразеологизмдердің көмегімен тілдің эстетикалық түрі күшейеді. Соңғысы әдіскерлердің назарын шет тілі сабақтарында жазбаша сөйлеу дағдыларын дамыту контекстінде фразеологизмдерге аударады [4, 112 бет]. Осылайша, шет тілдерін оқыту әдістемесі тұрғысынан фразеологиялық бірліктер, әсіресе қазіргі білім беру парадигмасы аясында айқын құндылыққа ие. Фразеологиялық бірліктерге жүгінудің артықшылығы – оларды сабақтың әртүрлі кезеңдерінде тиімді қолдану мүмкіндігі.

Осы зерттеу аясында біз ыңғайлы пайдалану және ассимиляция үшін тақырыптық блоктарға бөлінген жиі қолданылатын фразеологиялық бірліктерді жинадық (1-кесте):

Нәтижелер мен талқылау

Біз коммуникативтік құзыреттілікті ескере отырып, орта буын оқушылары үшін фразеологиялық іскерлікті қалыптастыруға бағытталған тәжірибелік-эксперименттік жұмыс жүргіздік. Практикалық жұмыс 2022 жылдың 3 тоқсанында Павлодар қаласының №42 жал-

пы орта білім беретін мектебінде өтті. Эксперимент барысында екі 6-сынып (6А және 6Б) таңдалды, 6А оқушылары эксперименттік сынып ретінде қарастырылды, әр сыныптың құрамы – 20 адамнан болды.

Мектептегі фразеологиялық бірліктердің ұлттық-мәдени ерекшеліктерін зерттеу мәселесіне үндеу келесі әдістердің көмегімен жүзеге асырылды:

- ұлттық-мәдени ерекшелігі бар компоненттермен фразеологиялық бірліктердің мағынасын анықтау;
- ұлттық - мәдени ерекшелігі бар фразеологиялық бірліктердің этимологиясын зерттеу;
- фразеологизм мағынасында ұлттық-мәдени ерекшелігі бар компонент қалай ұсынылатындығын талдау.

Анықтау кезеңін өткізу

Анықтау кезеңінің мақсаты: 6 сынып оқушыларының фразеологиялық дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтау. Бірінші сабақта оқушылардың ағылшын фразеологизмдерін білуі және оларды қолдану қабілеттері тест көмегімен айқындалды. Тест тапсырмаларының сипаты бос сөз тіркестері мен фразеологизмдердің аражігін ажыратуға, фразеологизмдердің мағынасын анықтауға, оларды сөйлеуде қолдана білуге байланысты сұрақтарды қамтыды. Осылайша, бірінші кезеңде келесі дағдылар бақыланды:

- ФБ және еркін сөз тіркестерін тани білу;
- ФБ мәнін анықтай білу;
- ауызша - семантикалық деңгейде ұлттық-мәдени ерекшеліктерді талдай білу;
- ағылшын тілінің сөздік (фразеологиялық) байлығын пайдалана білу;
- ФЕ-нің дұрыс формасын қалпына келтіру мүмкіндігі.

Анықтау кезеңінің нәтижесінде белгілі бір тапсырманы орындау кезінде қателіктер жіберетін оқушылар саны анықталды (анықтау кезеңінің нәтижелері 1-гистограммада көрсетілген).

- ФБ және еркін сөз тіркестерін тани білу;
- ФБ мәнін анықтай білу;

- ауызша-семантикалық деңгейде ұлттық-мәдени ерекшеліктерді талдай білу;
- ағылшын тілінің сөздік (фразеологиялық) байлығын пайдалана білу;
- ФБ-нің дұрыс формасын қалпына келтіру мүмкіндігі.

1-тапсырма оқушылардың фразеологиялық бірліктерді және еркін сөз тіркестерін тану қабілетін қалыптастыруға бағытталған. Бұл тапсырманы екі сынып оқушылары 100% орындады.

2-тапсырма оқушылардың фразеологиялық бірліктердің мағынасын анықтау қабілетіне бағытталған. Бұл тапсырманы 6А сынып оқушыларының 4 оқушысы (21%) және 6Б сынып оқушыларының 5 оқушысы (26 %) орындады.

3-тапсырма фразеологиялық бірліктердің ұлттық-мәдени ерекшеліктерін вербалды-семантикалық деңгейде талдай білуге бағытталған. Бұл тапсырманы 6 А сынып оқушыларының 8 оқушысы (42%) және 6Б сынып оқушыларының 9 оқушысы (47 %) орындады.

4-5 тапсырмалар оқушылардың сөздік (фразеологиялық) қорын анықтауға бағытталған. Бұл тапсырманы 6А сынып оқушыларының 4 оқушысы (21%) және 6 Б сынып оқушыларының 5 оқушысы (26 %) орындады.

6-тапсырма фразеологияның дұрыс формасын қалпына келтіруге бағытталған. Бұл тапсырманы 6А сынып оқушыларының 10 оқушысы (53%) және 6Б сынып оқушыларының 9 оқушысы (47 %) орындады.

Талдау көрсеткендей, екі сыныптағы нәтижелер шамамен бірдей. Қателіктердің себептері әртүрлі болуы мүмкін:

- фразеологизмді білмеу;
- фразеологизмдердің ұлттық-мәдени ерекшеліктерін талдай алмау;
- контексте фразеологизмдерді дұрыс қолданбау;
- фразеологизмдердің дұрыс формасын қалпына келтіре алмау;
- синонимдерді дұрыс таңдай алмау;
- Сауалнама нәтижелерін талдау келесі қорытындыларды жасауға мүмкіндік берді:
- фразеологизм мен сөздердің омонимді еркін тіркесінен ажыратуға мүмкіндік беретін білім мен дағды қалыптасты;

- фразеологизмдердің мәнін айқындайтын білім мен дағдылар қалыптаспаған;
- фразеологиялық бірліктердің ұлттық-мәдени ерекшеліктерін вербалды-семантикалық деңгейде анықтау және талдау үшін білім мен дағдылар жеткіліксіз қалыптасқан;
- тілдің сөздік (фразеологиялық) қоры жеткіліксіз, бұл ауызша сөйлеуде тілдің экспрессивті бірліктерын қолдануға мүмкіндік бермейді, яғни өз кезегінде тілдің қорын едәуір нашарлатады;
- тілдің сөздік (фразеологиялық) қорының жеткіліксіздігімен түсіндірілетін «тілдік инстинкт» қалыптаспаған.

Бұл тұжырымдар, біздің ойымызша, ағылшын тілі сабақтарында фразеологиялық бірліктердің ұлттық-мәдени ерекшеліктерін зерттеу аспектісінде оқушылардың мәдени күзиреттілігін қалыптастыруға мүмкіндік беретін тиімді әдістерді әзірлеу және енгізу қажеттілігін көрсетті.

Қалыптастырушы эксперименттің негізін мектеп оқушыларының мәдени білімі мен дағдыларын жетілдіруге бағытталған фразеологиялық жаттығулар жүйесі құрады. Оқу процесі ағылшын тілін оқыту теориясы мен әдістемесінің жалпы дидактикалық принциптеріне: ғылыми және қол жетімділікке, көрнекілікке, жүйелілікке, сабақтастық пен

перспективаға, сондай-ақ жеке экстралингвистикалық, лексикалық-грамматикалық, парадигматикалық, функционалды-стилистикалық және тарихи әдістемелік принциптерге негізделген.

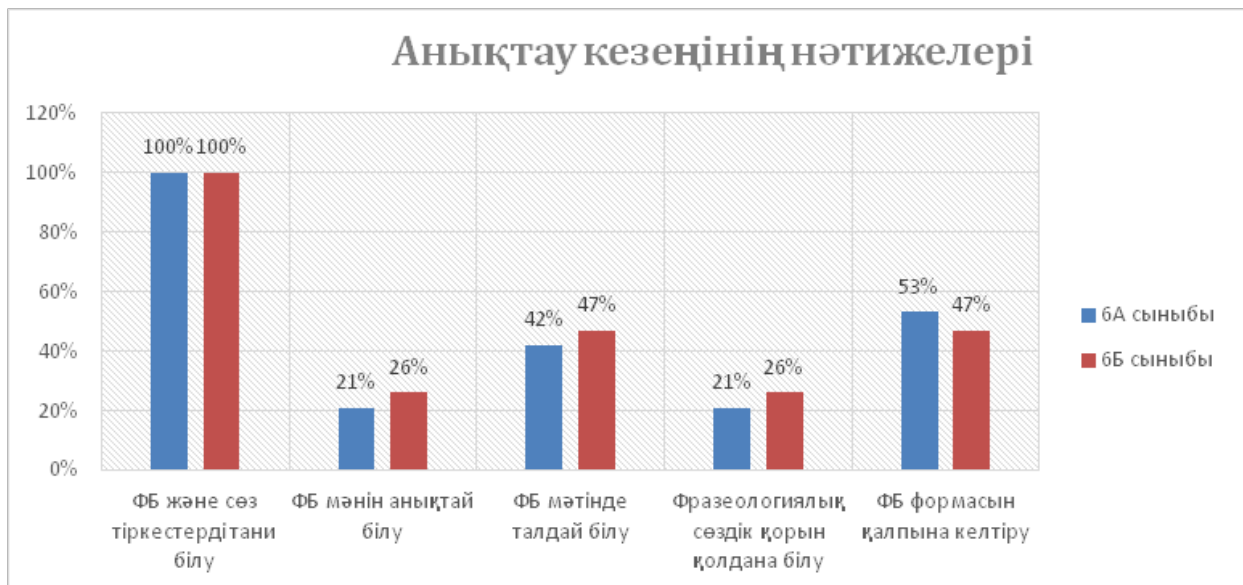
Теориялық материалды тексеру үшін біз сыныптан тыс «Фразеология әлемінде» атты іс-шараны дайындап, екі сыныптың қатысуымен өткіздік.

Сабақтар мен сыныптан тыс шараларда келесі тапсырмалар түрлері қолданылды:

- фразеологизмдердің мағынасын түсіндіру,
- халықтың мәдениеті мен өмірімен байланысты фразеологизмдерді мүмкіндігінше еске түсіру;
- суреттерден фразеологиялық бірліктерді табу;
- фразеологизмдерді аяқтау;
- фразеологизмдерді салу;
- фразеологизмдерге синонимдер мен антонимдерді таңдау;
- фразеологизмдерді қолдана отырып, өз әңгімені құрастыру.

Оқушылар фразеологиялық сөздіктермен танысып, өз жұмыстарында сөздіктерден алынған мәліметтерді пайдаланды.

Сабақтар мен сыныптан тыс іс-шаралар өткізілгеннен кейін 6-сынып оқушыларын қайта тексеру жұмыстары жүргізілді.

1 гистограмма – Анықтау кезеңінің нәтижелері

Бақылау кезеңінің мақсаты: эксперименттік және бақылау сыныптарындағы оқушылардың фразеологиялық дағдыларының қалыптасу деңгейін салыстыру, оқушылардың мәдени құзіреттілігін қалыптастыру үшін фразеологияның жүйелі курсына дейінгі фразеологиялық бірліктермен тапсырмаларды қолдану қажеттілігі туралы гипотезаны растау. Бақылау кезеңінің нәтижелері 2-гистограммада көрсетілген.

1-тапсырма оқушылардың фразеологиялық бірліктерді және еркін сөз тіркестерін тану қабілетін қалыптастыруға бағытталған. Бұл тапсырманы 6А сыныбының 18 оқушысы (95%) және 6Б сыныбының 17 оқушысы (89%) орындады.

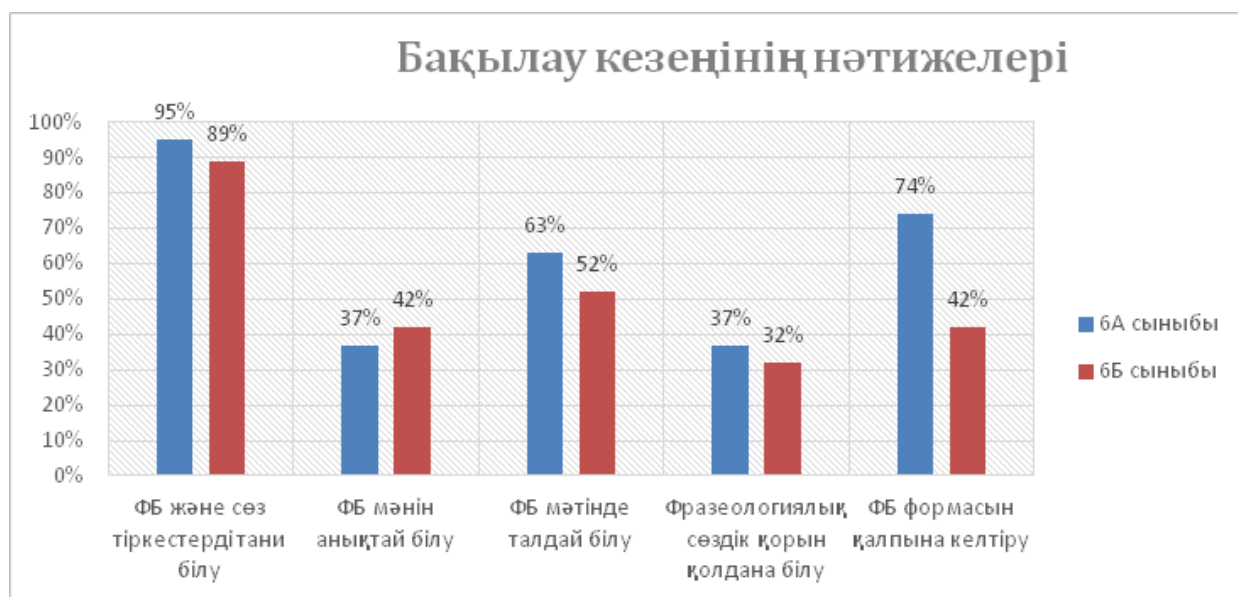
2-тапсырма оқушылардың фразеологиялық бірліктердің мағынасын анықтау қабілетіне бағытталған. Бұл тапсырманы 6А сынып оқушыларының 7 оқушысы (37%) және 6Б сынып оқушыларының 8 оқушысы (42%) орындады.

3-тапсырма фразеологиялық бірліктердің ұлттық-мәдени ерекшеліктерін вербалды-семантикалық деңгейде талдай білуге бағытталған. Бұл тапсырманы 6А сынып оқушыларының 12 оқушысы (63%) және 6Б сынып оқушыларының 6 оқушысы (52%) орындады.

4-5 тапсырма оқушылардың сөздік (фразеологиялық) қорын анықтауға бағытталған. Бұл тапсырманы 6А сынып оқушыларының 7 оқушысы (37%) және 6Б сынып оқушыларының 6 оқушысы (52%) орындады.

6-тапсырма фразеологизмдердің дұрыс формасын қалпына келтіруге бағытталған. Бұл тапсырманы 6А сынып оқушыларының 14 оқушысы (74%) және 6Б сынып оқушыларының 8 оқушысы (42%) орындады.

Бақылау сыныбындағы бақылау кезеңінің нәтижелерін талдау оқушылардың фразеологиялық дағдыларының қалыптасу деңгейі бірқатар көрсеткіштер бойынша жоғарылағанын көрсетеді. Осылайша, мәдени құзіреттілікті қолдана отырып жүзеге асырылған бағдарлама студенттерге фразеология саласындағы білімдерін кеңейтуге, фразеологиялық бірліктермен жұмыс жасау кезінде практикалық дағдыларды алуға көмектесті. Біз ұсынған тапсырмалар сабақты әртарап тандыруға, оқушылардың сөздік қорын фразеологизмдермен толықтыруға ғана емес, сонымен бірге оқушылардың ФБ ерекшелігі бар бейнелі негізінде халықтың мәдениеті, тарихы мен өмірі туралы ақпарат бар түсініктерін мәдени таңбаланған тілдік белгі ретінде кеңейтуге көмектеседі.

2 гистограмма – Бақылау кезеңінің нәтижелері

Қорытынды

Бүгінгі таңда мектептерде ағылшын тілін оқытудың жетекші мақсаттарының бірі - ағылшын тілінің ұлттық-мәдени ерекшеліктерінің, ұлттық мәдениетті білдіру формасы ретінде түсінуді, ағылшын тілде сөйлеу этикетінің жалпыға бірдей танылған нормаларын, тіл мен халық тарихының байланысын, сондай-ақ этносаралық қарым-қатынас мәдениетін меңгеруді көздейтін мәдени құзіреттілікті дамыту [5, 79 бет].

Ағылшын тілінің фразеологиялық бірліктері – бұл халықтың мәдениеті мен менталитеті туралы құнды ақпарат көзі, оларда «мифтер, аңыздар, әдет-ғұрыптар сақталған». Фразеологиялық бірліктер өздерінің семантикасында халық мәдениетін дамытудың ұзақ процесін көрсетеді, мәдени көзқарастарды ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп, байланыстырады. Фразеологиялық мағынасының ортасында – адамның өзі, оның әлемге көзқарасы.

«Фразеология» бөлімін зерттеу бүкіл оқу процесінде жүреді. Ағылшын тіліндегі оқулықтарды талдау барысында «Фразеология» бөлімін оқытуға мен зерттеуге жеткіліксіз уақыт бөлінетіндігін көрсетті. Фразеологияны оқыту әдістемесінің принциптері қазіргі оқулықтарда ішінара ғана жүзеге асырылады.

Зерттеу барысында алынған қорытындылар ағылшын тілі сабақтарында фразеологиялық бірліктердің ұлттық-мәдени ерекшеліктерін зерттеу аспектісінде оқушылардың мәдени құзіреттілігін қалыптастыруға мүмкіндік беретін тиімді әдістерді әзірлеу және мектеп практикасына енгізу қажеттілігін көрсетті.

Зерттеуде мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру және дамыту мақсатында орта білім беру жүйесінде ағылшын тілін оқыту кезінде фразеологиялық материалдарды енгізу әдіснамасын жетілдіру қағидаттары мен бағыттары ұсынылған.

Зерттеу нәтижелері мектепте және басқа да білім беру ұйымдарында ағылшын тілін оқытуда, сондай-ақ ағылшын тілін оқытуға арналған оқу бірліктерін, оқулықтарды құрастыруда оқу процесінде пайдаланылуы мүмкін.

Біз ұсынған фразеологиялық блоктар мен тапсырмалар сабақты әртараптандыруға, оқушылардың сөздік қорын фразеологиялық дермен толықтыруға ғана емес, сонымен бірге оқушылардың ФБ-дің ерекшелігі туралы идеялары ағылшын халқының мәдениеті, тарихы мен өмірі туралы бейнелі негізде жазылған мәдени таңбаланған тілдік белгі ретінде кеңейтуге мүмкіндік берді.

Әдебиеттер тізімі

1. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – Москва: Академия, 2001. – 297 с.
2. Бабкин А.М. Русская фразеология, ее развитие и источники. – Москва, 1970.
3. Баранов М.Т. Методика изучения лексики и фразеологии в средней школе. – Москва, 1988.
4. Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества. – Москва, 1989.
5. Жуков В.П. Семантика фразеологических оборотов. – Москва, 1978. – 158 с.
6. Vaulina E. Spotlight. Student's Book. English in Focus. – Moscow: Prosveshchenie, 2010.
7. Skalkin V.L. English Communicative Exercises: manual for teachers. – Moscow: Prosveshchenie, 1983. – 126 p.
8. Cambridge International Dictionary of Idioms. [Web resource] – URL: <http://dictionary.cambridge.org/ru/> (accessed 27.03.2022).
9. Book of English Idioms, with Explanations. [Web resource] – URL: <http://examples.yourdictionary.com/idiom.html> (accessed 27.03.2022).
10. Dictionary of English Colloquial Idioms. [Web resource] – URL: <https://www.usingenglish.com/reference/idioms/> (accessed 27.03.2022).

З.Р. Ибраева¹, К.Н. Булатбаева², Д. Веселинов³

¹*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан*

²*Национальная Академия Образования имени И. Алтынсарина Астана, Казахстан*

³*Софийский университет им.Св.Климента Охридского, София, Болгария*

Фразеологические средства в повседневной иноязычной речи школьников как показатель коммуникативной компетенции

Аннотация. Статья посвящена использованию фразеологических средств в повседневной иноязычной речи школьников с целью развития коммуникативной и этнокультурологической компетенций. Актуальность исследования определяется тем, что одним из важнейших источников приобщения учащихся к образной и выразительной иноязычной речи является фонд фразеологизмов. Фразеологический фонд языка представляется одним из наиболее интересных и продуктивных объектов, наглядно демонстрирующих национальные и культурные традиции, ценности и особенности мировоззрения, а также быстро растущую роль межкультурной коммуникации в современном мире. По мнению авторов, использование фразеологических средств на уроках иностранного языка способствует решению дидактических и воспитательных задач: развитию коммуникативных навыков, памяти; развитию художественного мышления; знакомству с историей и культурой своей общины и зарубежья; воспитанию нравственных и духовных качеств личности. В статье также представлены часто используемые фразеологические средства, разбитые по тематическим блокам. Также в статье представлены принципы и направления совершенствования методологии внедрения фразеологического материала при обучении английскому языку в системе среднего образования в целях формирования и развития межкультурной коммуникативной компетенции. Результаты исследования могут быть использованы в учебном процессе при обучении английскому языку в школе и других организациях образования, а также при составлении учебных пособий, учебников для обучения английскому языку.

Ключевые слова: фразеологические средства, методология, коммуникативная компетенция, развитие навыков, образовательный процесс, средняя школа.

Z.R. Ibrayeva¹, K.N. Bulatbayeva², D. Vesselinov³

¹*L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan*

²*Y. Altynsarin National Academy of Education, Astana, Kazakhstan*

³*Kliment Ohridsky Sofia University, Sofia, Bulgaria*

Phraseological units in a foreign language speech of schoolchildren as an indicator of communicative competence

Abstract. The article is devoted to the use of phraseological units in the everyday foreign language speech of schoolchildren with the aim to develop communicative and ethnocultural competencies. The relevance of the research is determined by the fact that one of the most important sources of introducing students to figurative and expressive foreign language speech is the fund of phraseological units. The phraseological fund of the language is one of the most interesting and productive objects that clearly demonstrate national and cultural traditions, values, and features of the worldview, as well as the rapidly growing role of intercultural communication in the modern world. According to the authors, the use of phraseological means in foreign language lessons contributes to the solution of didactic and educational tasks: the development of communication skills, and memory; development of artistic thinking; acquaintance with the history and culture of their community and abroad; education of moral and spiritual qualities of a person. The article also presents frequently used phraseological units, divided into thematic parts. The article also presents principles and directions of improving the methodology of introducing phraseological material in teaching English in the secondary education system to form and develop intercultural communicative competence. The results of the study can be used in the educational process of teaching English at school and other educational organizations, as well as in compiling and developing textbooks, and teaching aids for teaching English.

Keywords: phraseological units, methodology, communicative competence, skills development, educational process, secondary school.

References

1. Maslova V.A. Lingvokul'turologiya: Uchebnoe posobie dlya studentov vysshih uchebnyh zavedenij [Linguoculturology: Textbook for students of higher educational institutions] (Moskva: Akademiya, 2001, 297 s.) [Moscow: Academy, 2001, 297 p.]. [in Russian]
2. Babkin A.M. Russkaya frazeologiya, ee razvitie i istochniki [Russian phraseology, its development and sources] (Moskva, 1970) [Moscow, 1970]. [in Russian]
3. Baranov M.T. Metodika izucheniya leksiki i frazeologii v srednej shkole [Methods of studying vocabulary and phraseology in high school] Moskva, 1988 [Moscow, 1988]. [in Russian]
4. Berdyaev N.A. Filosofiya svobody. Smysl tvorchestva [Philosophy of freedom. The meaning of creativity] Moskva, 1989 [Moscow, 1989]. [in Russian]
5. Zhukov V.P. Semantika frazeologicheskikh oborotov [Semantics of phraseological turns] (Moskva, 1978, 158 s.) [Moscow, 1978, 158 p.]. [in Russian]
6. Vaulina E. Spotlight. Student's Book. English in Focus (Moscow: Prosveshchenie, 2010).
7. Skalkin V.L. English Communicative Exercises: manual for teachers (Moscow: Prosveshchenie, 1983, 126 p.).
8. Cambridge International Dictionary of Idioms. Available at: <http://dictionary.cambridge.org/ru/> (accessed 27.03.2022).
9. Book of English Idioms, with Explanations.– Available at: <http://examples.yourdictionary.com/idiom.html> (accessed 27.03.2022).
10. Dictionary of English Colloquial Idioms. [Available at: <https://www.usingenglish.com/reference/idioms/> (accessed 27.03.2022).

Авторлар туралы мәлімет:

Ибраева З.Р. – Филология факультетінің Шет тілдер кафедрасының PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Булатбаева К.Н. – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, бас ғылыми қызметкер, Ы. Алтынсарин атындағы ұлттық білім академиясы, Астана, Қазақстан.

Веселинов Д. – филология ғылымдарының докторы, профессор, Классикалық және жаңа филология факультеті деканының орынбасары, Ақпарат және мұғалімдердің біліктілігін арттыру бөлімінің меңгерушісі, Киелі Климент Охридский атындағы София университеті, София, Болгария.

Ibrayeva Z.R. – Ph.D. student of the Department of Foreign Languages of the Philological Faculty, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Bulatbayeva K.N. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher of the National Academy Of Education named after I. Altynsarin, Astana, Kazakhstan.

Vesselinov D. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Deputy Dean of the Faculty of Classical and New Philology, Head of the Department for Information and Teacher Development, “St. Kliment Ohridski” Sofia University, Sofia, Bulgaria.